

քննութեան ենթարկուելու համար, ուստի ս. Սինօդը առ այժմ՝ իր որոշումն պարտադիր է հրատարակում միայն քաղաքների և այն գիւղերի համար, որոնք առանց դժուարութեան կարող են բժշկական վկայական ձեռք բերել:

Մենք ուղջունելով ս. Սինօդի այդ ուշադրութեան արժանի որոշումն, հաւատացած ենք, որ թէ մամուլը և թէ հասարակութեան բանիմաց մասը մեզ հետ համակարծիք կլինի, որ այդ փրկարար միջոցով մեծ չափով հիւանդոտ և այլասեռուած սերունդ արտադրելու առաջը կառնուի:

Հարկաւոր է միայն ամեն ջանք դնել մեր գիւղական աղգաբնակութեանը համոզելու, որ ս. Սինօդի այս որոշումը մի քմահաճոյք չէ, այլ նպատակ ունի նորա կենսական պահանջներից մէկին բաւարարութիւն տալ. թերեւս այն ժամանակ նոքա էլ ինքնաբերաբար, զոհողութիւններ յանձն առնելով կգիմեն բժշկի խորհրդին նախքան ամուսնական ծանր պատաւորութիւն յանձն առնելը:

X.

ՄԱՆԿԱՎՍՐԺԱԿԱՆ

ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն)

Առաջին յօդուածում՝ կրթութեան գործին վերաբերող բռնութեան իրաւունքի մասին էի խօսում և աշխատում էի ասացուցանել, որ առաջին՝ բռնութիւն անկարելի բան է, երկրորդ՝ որևէ հետեանքի չէ հասցնում կամ թէ տխուր հետեանքների է հասցնում և երրորդ՝

որ այս բռնութիւնը բացի կամայականութիւնից ուրիշ հիմունք ունենալ չէ կարող (չերքեզը գողանալ է սովերեցնում, մահմեդականն անհաւատներին սպանել է սովորեցնում)։ Դաստիարակութիւնն իբրեւ գիտութեան առարկայ գոյութիւն չունի։ Դաստիարակութիւնը բարոյական բռնակալութեան սկզբունք դարձած ձգտումն է։ Ձեմ՝ ասում, որ դաստիարակոցթիւնը մարդկային բնութեան վատ կողմի արտայայտութիւն է, այլ այնպիսի երևոյթ է, որ մարդուս մտքի անզարգացողութիւնն է ապացուցանում, ուստի և անզօր է իբրեւ հիմունք դրուած լինելու մարդկայն բանական գործունէութեան, այն է՝ գիտութեան։

Դաստիարակութիւնն այն է, որ մի մարդ ձգտում է միւսին դարձնելու հէնց այն, ինչ որ ինքն է. (աղքատը ձգտում է հարստի հարստութիւնը յափշաակելու, ծերը նախանձում է թարմ և ուժեղ երիտասարդութեանը, թէ այս զգացումը և թէ այն ձգտումը սկզբունք և տեսութիւն դարձած նախանձի զգացում են)։ Համոզուած եմ, դաստիարակողն այն պատճառով միայն կարող է այսպիսի եռանդով զբաղիլ երեխայի դաստիարակութեամբ, որ այս ձգտման հիմունքը մէկ այն է, որ նախանձում է երեխայի անարատութեանը, մէկ էլ այն, որ ցանկանում է նորան իրեն նման դարձնել, այսինքն աւելի փշացնել։

Իր կարծիքները միշտ ծուռ ճանապարհներով հայթայթող մի շահադէտ դոնապան եմ՝ ճանաչում, որ ինքնազոհ ժպիտը դէմքին միշտ մի և նոյնն է պատասխանում ինձ, երբ յորդորում և դրդում եմ, որ իւր 12 տարեկան բարեհամբաւ որդուն ուղարկէ ինձ մօտ Եասնուպալիանսկայեա դպրոցը. «այդ այդպէս է ի հարկէ ձերդ պայծառափայլութիւն, բայց ինձ ամենից աւելի նորան առաջ իմ հօգուով անուցանելն է հարկաւոր»։ Եւ նորան ամեն տեղ քաշ է տալիս իւր ետեից և պարծենում այն բանով, որ տառներկու տարեկան որդուն սովորեցրել է խաբել հօր համար ցորեն լցնող գիւղացիներին։ Ո՞վ չէ ճանաչում սպայական դպրոցներում և

գինուորական վարժարաններում դաստիարակուած հայեր-
 րին, որոնք այն կրթութիւնն են միայն լաւ համարում,
 որ տոգորուած է նոյն այն ոգով, ինչ ոգով որ հէնց իրենք
 են դաստիարակուել: Սակայն միթէ ճիշտ այնպէս իրենց
 ոգով չեն սնուցանում ուսուցչապետները համալսարան-
 ներում և վանականները դպրանոցներում: Չեմ ցանկա-
 նում ապացուցանել այն, ինչ որ մի անգամ արդէն ա-
 պացուցել եմ, և այն, ինչ որ չափազանց հեշտ է ապա-
 ցուցել, որ է՝ դաստիարակելը, մարդկանց որոշ եղանա-
 կով ձևակերպելը ապարդիւն է անիբաւացի եւ ան-
 կարելի: Այստեղ մի խնդրով կը սահմանափակուեմ: Դաս-
 տիարակութեան իրաւունքը գոյութիւն չունի: Չեմ ճա-
 նաչում այս, չէ ճանաչում, չէր ճանաչում և չի էլ ճա-
 նաչիլ այս իրաւունքը դաստիարակուող ամբողջ մատաղ
 սերունդը, որ միշտ և ամեն տեղ գրգռում է դաստիա-
 րակութեան բռնութեան դէմ: Ինչո՞վ կապացուցանեն
 այս իրաւունքը: Ես ոչինչ չեմ ճանաչում և ոչինչ չեմ
 ընդունում, իսկ մարդիկ ճանաչում և ընդունում են, որ
 մի մարդ իրաւունք ունի միւսներին այնպիսի մարդիկ
 պատրաստելու, որ իրեն ցանկալի են, մի իրաւունք, որ
 մեզ համար գոյութիւն չունի: Թող ապացուցանեն այս
 իրաւունքը, միայն թէ ոչ այն բանով, որ իշխանութիւնն
 իշար գործ դնելու փաստը գոյութիւն ունի և վաղուց
 արդէն գոյութիւն է ունեցել: Դուք չէք պահանջաւորը և
 (мстель), պարտապաններ՝ պատասխանատուներ (отвѣтчикъ):
 «Եսանայեա Պալեանայի» մէջ յայտնած մտքերիս առթիւ
 արդէն ինձ մի քանի անգամ բանաւոր և գրաւոր կեր-
 սով հակաճառել են անհանգիստ երեխային հանդար-
 տեցնելու պէս: Ինձ ասում էին, «անշուշտ, դաստիա-
 րակել այնպէս, ինչպէս դաստիարակում էին միջնադա-
 րեան վանքերում, անկասկած լաւ չէ, սակայն գիմնա-
 դիաներն ու համալսարանները բոլորովին ուրիշ բան են»: Եւ
 Ուրիշները դեռ ասում էին, «անկասկած, այդ այդպէս
 է, բայց ի նկատի ունենալով և այլ հանգամանքներ,
 պէտք է համաձայնել, որ այլպէս չէ կարելի: Ինձ թւում

է, թէ հակաճառութեան այսպիսի եղանակը ոչ թէ մարքի
լրջութիւնն է ցոյց տալիս, այլ թուութիւնն Հարցն այս-
պէս է դրուած. մի մարդ միւսին դատարարակեցու իրա-
ւունք ունի, թէ չէ: Չէ կարելի այսպէս պատասխա-
նել՝ ոչ, բայց սակայն . . . , այլ անհրաժեշտ է պատաս-
խանել այո կամ ոչ: Եթէ այո, ապա հրէաների սինագո-
գան ու խալիֆայական դպրոցը գոյութիւն ունենալու
նոյնքան օրինական իրաւունք ունին, որքան որ մեր բոլոր
համալսարանները: Եթէ ոչ, այն ժամանակ նոցա համալ-
սարանը եւ իբրեւ դատարարակչական հաստատութիւն
նոյնքան ստօրինի է, եթէ միայն համալսարանը կատարեալ
չէ և բոլորն էլ կատարեալ չեն ընդունում այն: Միջին
ճանապարհ չեմ գտնում. և այն էլ ոչ թէ միայն տեոա-
կանապէս, այլ և իրապէս: Ինձ միակերպ են վրդովում
գիմնազիան իւր լատիներէնով, համալսարանի ուսուցչա-
պետն իր ռաբիկալիզմով՝ արմատականութեամբ կամ մա-
տերիալիզմով՝ նիւթապաշտութեամբ: Ոչ գիմնազիստն ընտ-
րութեան ազատութիւնն ունի, ոչ էլ ուսանողը: Իմ գի-
տադութիւններին նայելով մինչև անգամ միակերպ այլան-
դակ են դատարարակութեան այս բոլոր տեսակների հե-
տեանքները: Միթէ ակներև չէ, որ մեր բարձրագոյն գըզ-
րոցների դասընթացքը քսանըմէկերորդ դարում՝ նոյնքան
տարօրինակ և անօգուտ պէտք է թուի մեր սերունդներին,
ինչքան որ այժմ միջնագարեան դպրոցներինն է մեզ թուում:
Այսպէս հետութեամբ կարելի է այն եզրակացութեան
գալ, որ եթէ մարդկային գիտութիւնների պատմութեան
մէջ բացարձակ ճշմարտութիւններ չեն եղել, այլ միայն
սխալներ են միշտ ուրիշ բաների փոխարինել, ապա ու-
րեմն ինչ հիմունքով ստիպենք, որ մատաղ սերունդն իւ-
րացնի այն գիտութիւնները, որոնք, անշուշտ, սխալ
պէտք է դուրս գան: Ասում էին և կասեն, եթէ միշտ
այդպէս է եղել, ապա էլ ինչի՞ մասին էք հոգում. . . :
Այդպէս էլ պէտք է լինի: Բնաւ չեմ տեսնում այս եթէ
մարդիկ միշտ սպանել են իրար, այստեղից բնաւ չէ հե-
տևում, որ միշտ այսպէս էլ պէտք է լինին և որ սպա-

նութիւնը պէտք է սկզբունք դարձնել, ժանաւանդ եթէ գտնեն այս սպահութիւնների պատճառները և ապացուցանեն, որ առանց սպանութիւնների կարելի է վարուել։ Եւ, որ դիւաւորն է, դաստիարակութեան համաժարդկային իրաւունքը ճանաչելով հանդերձ, ինչո՞ւ դատապարտում են վատ դաստիարակութիւնը։ Հայրը դատապարտում է, նայելով համալսարաններին, դատապարտում է կառավարութիւնը, դատապարտում է հասարակութիւնը։ Կամ՝ պէտք է ընդունենք, որ բոլորն էլ իրաւունք ունին, կամ՝ որ ոչ մէկն էլ չունի, միջին ճանապարհ չեմ գտնում։ Գիտութիւնը պէտք է վճռէ այն հարցը՝ թէ դաստիարակելու իրաւունք ունինք արդեօք, թէ չէ։ Ինչո՞ւ չպէտք է ճշմարտութիւնն առել։ Ձէ՛ որ համալսարանը քահանայական կրթութիւնը չէ սիրում և ասում է, որ դպրանոցներից վատ բան չկայ, հոգևորականները համալսարանական կրթութիւն չեն սիրում և ասում են, որ համալսարաններից վատ բան չկայ, որ համալսարանները միայն գոռոզութեան և անաստուածութեան գըպրոցներ են. ծնողները համալսարաններն են դատապարտում, համալսարանները զինուորական վարժարաններն են դատապարտում, կառավարութիւնը՝ համալսարանները և ընդհակառակը։ Ո՞վ է արդարը և ո՞վ մեղաւորը։ Առողջ միտքը կենդանի ժողովրդի մէջ գոյութիւն ունի և ոչ թէ մեռած, այսպիսի հարցեր աչքի առաջ ունենալով առողջ միտքը պարզ՝ հասկանալի ուսուցման պատկերներ յօրինելով չէ կարող զբաղուել, — անհրաժեշտ է, որ պատասխանէ այս հարցերին։ Իսկ թէ մանկավարժութիւն կանուանուի այս միտքը, թէ մի ուրիշ բան, մի և նոյն է։ Երկու պատասխան կայ, կամ պէտք է իրաւունք տանք նրանց, որոնց աւելի մօտ կամ որ աւելի ենք սիրում, կամ՝ որից վախենում ենք մեծամասնութեան պէս (եթէ քահանայ եմ, դպրոցներն եմ ամենից լաւ համարում, զինուորական եմ, զինուորական վարժարաններն եմ նախադասում, ուսանող եմ, միայն համալսարաններն եմ ճանաչում։ Ամենքս էլ այսպէս ենք

վարւում. միայն թէ մեր կողմնապահութիւններն աւելի կամ պակաս սրամիտ ապացոյցներով ենք հրապարակ հանում և բնաւ չենք նկատում, որ մեր բոլոր հակառակորդներն էլ մի և նոյն բանն են անում), կամ թէ ոչ մէկին դաստիարակութեան իրաւունք չպէտք է վերադրենք: Ես այս վերջին ճանապարհն եմ ընտրել և աշխատում եմ ապացուցանել, թէ ինչո՞ւ այս եմ ընտրել:

Ասում եմ. ոչ միայն ուղեական, այլ և եւրոպական բոլոր համալսարանները, քանի որ կատարելապէս ազատ չեն, բացի կամայականութիւնից ուրիշ հիմունք չունին և նոյնքան այլանդակ են, ինչքան որ վանական դպրոցները: Խնդրում եմ ապագայ քննադատներին, որ իմ եզրակացութիւնները չնսեմացնեն, կամ ես եմ սուտ խօսում, կամ ամբողջ մանկավարժութիւնն է սխալում, — միջին ճանապարհ չէ կարող լինել: Հետեւապէս մինչև որ դաստիարակութեան իրաւունքը չապացուցուի, չեմ ճանաչիլ այն: Սակայն այնուամենայնիւ դաստիարակութեան իրաւունքը չճանաչելով հանդերձ, չեմ կարող չընդունել է եղած երևոյթը և պէտք բացատրեմ այն: Ո՞րտեղից է առաջացել դաստիարակութիւնը, մեր հասարակութեան այն տարօրինակ հայեացքը, այն անբացատրելի հակասութիւնը, որի պատճառով առում ենք. այս մայրն անպիտան է, իր աղջիկը դաստիարակելու իրաւունք չունի, առնենք նորան մօր ձեռից. այս ուսումնարանը վատ է, խափանենք, իսկ այն ուսումնարանը լաւ է, պահենք: Ի՞նչ պատճառով դոյութիւն ունի դաստիարակութիւնը:

Եթէ դարերից ի վեր դոյութիւն ունի այս անբնական երևոյթը, այսինքն դաստիարակութիւնը, որ կըրթութեան նկատմամբ եղած բռնութիւնն է, ասլա այս երևոյթի պատճառները պէտք է արմատացած լինին մարդկային բնութեան մէջ: Պատճառը հետեւեալ բաներն եմ համարում. բնութանիքն ու կրօնը, պետութիւնը և հասարակութիւնը (նեղ մտքով մեզ մօտ աստիճանաւորների և ազնուականների շրջանում):

Առաջին պատճառն այն է, որ հայրն ու մայրը, ինչ

էլ որ լինին, ցանկանում են իրենց երեխաներին հէնց այն դարձնել, ինչ որ իրենք են, կամ գոնէ այն, ինչ որ կը ցանկանային իրենք լինել: Այս ձգտումն այնքան բնական է, որ չէ կարելի նորա դէմ վրդովուել: Մինչև որ իւրաքանչիւր ծնող չճանաչէ ամեն մի անձնաւորութեան ազատ զարգացման իրաւունքը, ուրիշ ոչինչ չէ կարելի պահանջել: Բացի այս ամենից ծնողներն աւելի են կախուած այն բանից, ինչ որ կը դառնայ իրենց որդին, այնպէս որ՝ իրենց որդուն իրենց ուղածի պէս դաստիարակելու ձգտումը եթէ ոչ արդարացի, գոնէ բնական կարող է համարուել:

Դաստիարակութեան երկոյթն առաջ բերող երկրորդ պատճառը կրօնն է: Մարդս, լինի սա մահմեդական, հրէայ, թէ քրիստոնեայ, քանի գեռ խորը հաւատում է այն բանին, թէ իւր վարդապետութիւնը չընդունողը չէ կարող վրկուել և յաւիտեան կորցնում է իւր հոգին, չէ կարող չցանկանալ դարձի բերել բոլոր երեխաներին, թէև բռնի կերպով, և իւր վարդապետութեամբ դաստիարակել:

Կրկնում եմ՝ դարձեալ, կրօնն է դաստիարակութեան միակ օրինական և բանական հիմունքը:

Դաստիարակութեան երրորդ և ամենից էական պատճառն այն է, որ կառավարութիւնները պահանջում են այնպիսի մարդիկ դաստիարակել, որոնք որոշ նպատակների համար հարկաւոր են իրենց: Այս պահանջի հիման վրայ հիմնւում են զինուորական վարժարաններ, իրաւաբանական ուսումնարաններ, ճարտարապետական և ուրիշ գպրոցներ: Եթէ կառավարութեան ծառայողներ չլինէին, կառավարութիւն չէր լինիլ, և թէ կառավարութիւն չլիներ, պետութիւն չէր լինիլ: Ուրեմն այս պատճառն էլ ունի իւր անհերքելի արդարացումները:

Չորրորդ պատճառը վերջապէս հասարակութեան պահանջն է. նեղ իմաստով առած այն հասարակութեան, որ մեզանում իբրև ազնուական, աստիճանաւոր և մասամբ վաճառական դասակարգ է հանդիսանում: Այս

հասարակութեան հարկաւոր են օգնականներ, գրողներ և մասնակիցներ:

Ուշադրաւ է այն, — խնդրում եմ ընթերցողին, հետեւեալ բանի պարզութեան համար առանձին ուշադրութիւն դարձնել այն հանգամանքին, — ուշադրաւ է այն, որ գիտութեան ու մանկավարժութեան մէջ միշտ հալածում են ընտանեկան կրթութեան բռնութիւնը (ասում են, ծնողները փչացնում են իրենց որդիներին, սակայն ինչքան բնական է թւում, որ հայրն ու մայրը ցանկանան իրենց որդիներին հէնց այն դարձնել, ինչ որ իրենք են): Հալածում են կրօնական դաստիարակութիւնը (կարծեմ սրանից մի տարի առաջ ամբողջ Նւրոպան ցաւում էր այն բանի համար, որ մի հրէայ երեխայ բռնութեամբ քրիստոնէական ոգով են դաստիարակել, սակայն այս ցանկութիւնից էլ օրինաւոր բան չկայ, որ ձեռք ընկած երեխային յաւիտեան փրկուելու միջոց տամ այն միակ կրօնով, որին հաւատում եմ): Հալածում են աստիճանաւորների՝ սպաներ դաստիարակելը, սակայն ինչպէ՞ս մեզ բոլորիս անհրաժեշտ հանդիսացող կառավարութիւնը ծառայողներ չկրթէ իր և մեզ համար: Իսկ հասարակական կրթութեանդ հալածանքի խօսք չէ լինում: Արտօնութիւն վայելող հասարակութիւնը միշտ իրաւացի է իր համալսարանով, բայց չնայելով այս բանին դաստիարակում է ժողովրդին, ժողովրդի ամբողջ բազմութեանը հակառակ գաղափարներով և բացի հպարտութիւնից ուրիշ արդարացում չունի: Ինչիցն է այս: Կարծում եմ, այն բանից միայն, որ չենք լսում մեզ վրայ յարձակւողի ձայնը, չենք լսում, որովհետեւ մամուլի միջոցով չէ խօսում և ոչ էլ ամբիօնից: Իսկ այս ժողովրդի զօրեղ ձայնն է, պէտք է ուշադիր լինել նորան:

Վերջրէք մեր ժամանակի և մեր հասարակութեան հասարակական հաստատութիւններից որն որ ուզում էք՝ օկսած ժողովրդական դպրոցներից և աղքատ մանուկների ապաստարաններից՝ մինչև կանանց պանսիօնները, մինչև գիմնազիաններն ու համալսարանները, — այս բոլոր հիմ-

նարկութիւնների մէջ կը գտնէք մի անհասկանալի, բայց
 ոչ մէկի աչքին չընկնող մի երևոյթ։ Ծնողները սկսած
 գիւղացիներից, մեղչաններից մինչև վաճառականները և
 աղետականները բողոքում են այն բանից, որ իրենց մի-
 ջավայրին օտար դադափարներով են դաստիարակում
 իրենց որդիներին։ Վաճառականներն ու հին սերնդի աղ-
 նականներն ասում են, չենք ուզում զիմնադիաներ և
 համալսարաններ, որոնք մեր որդիներից անաստուածներ
 և աղատամիտներ են պատրաստում։ Գիւղացիներն և
 մեղչաները չեն կամենում դպրոցներ, ապոստաքաններ և
 պանսիոններ, որպէս զի իրենց որդիներին փափկասէրներ
 և գրագէտներ չդարձնեն, փոխանակ երկրագործներ դարձ-
 նելու։ Մի և նայն ժամանակ բոլոր դաստիարակողներն
 առանց բացառութեան՝ սկսած ժողովրդական ուսումնա-
 րաններից մինչև բարձրագոյն դպրոցներինը՝ մի բանի մա-
 սին են հօգ տանում, այսինքն աշխատում են իրենց
 յանձնած երեխաներին այնպէս դաստիարակել, որ նման
 չլինին իրենց ծնողներին։ Դաստիարակողներից ոմանք
 խոստովանելով, ոմանք չխոստովանելով, ընդունում են
 պարզամտութեամբ, որ իրենք այն բարի օրինակն են,
 ինչ որ իրենց սաները պէտք է լինին, իսկ նոցա ծնող-
 ներն այն արատների, անտաշութեան ու տգիտութեան
 օրինակն են, ինչ որ չպէտք է լինին իրենց սաները։ Վար-
 ժուհին, որ մի այլանդակ, կեանքից խորտակուած արա-
 րած է և որ մարդկային բնութեան ամբողջ կատարելու-
 թիւնը ողջունելու՝ օձիքը կռպելու և ֆրանսերէն լեզուի
 արուեստն է համարում, — գաղտնի յայտնում է, որ իւր
 պարտականութիւնների նահատակն է՝ որ դաստիարա-
 կութեան համար գործ դրած իւր բոլոր ջանքերը դուր
 են անցնում շնորհիւ այն բանի, որ անկարելի է երեխա-
 ներին բոլորովին հեռու պահել ծնողների ազդեցութիւ-
 նից, որ իւր սանուհիները, որոնք արդէն սկսել են մո-
 ռանալ ռուսաց լեզուն և սկսել են ֆրանսերէն կոտրտել,
 որոնք սկսել են մոռանալ խոհարարուհիների հետ գործ
 ունենալը, խոհանոցի նեղութիւնն ու ոտաբոքիկ վազվա-

ղելը, որոնք արդէն, փառք Աստուծոյ, սովորել են Ալէքսանդր Մակեդոնացին ու Գուադելուպան, — տնեցոյ տեսնելիս, աւանդ, մոռանում են այս բոլորը և նորից իւրացնում իրենց գոհձիկ սովորութիւնները։ Այս վարժուհին իւր սանուհիներից ոչ միայն առանց քաշուելու ծաղրում է նոցա մայրերին կամ առհասարակ նոցա շրջանին պատկանող բոլոր կոնանց, այլ և իւր պարտքն է համարում սանուհիների նախկին միջավայրը ծաղրելով՝ փոխել նոցա հայեացքներն և դադարեցնելը։ Չեմ խօսում արդէն այն արհեստական նիւթապաշտ շրջապատի մասին, որ կատարելապէս պէտք է փոխէ դաստիարակութեան ամբողջ հայեացքը։ Տանը՝ կեանքի բոլոր յարմարութիւնները՝ ջուր, կարկանդակ, լաւ պաշար, լաւ պատրաստած ճաշ, մաքրութիւն, տեղաւորուելու յարմարութիւն, — բոլորը կախում են մօր աշխատանքից, հոգացողութիւնից և ամբողջ ընտանիքից։ Որքան շատ աշխատանք ու խնամք լինի, այնքան էլ շատ յարմարութիւն կը լինի, որքան քիչ աշխատանք ու խնամք լինի, այնքան էլ քիչ յարմարութիւն կը լինի։ Հասարակ բան է, բայց համարձակում եմ կարծելու, որ աւելի խրատական է, քան թէ ֆրանսերէն լեզուն և Ալէքսանդր Մակեդոնացին։ Մակայն հասարակական դաստիարակութիւնից այն աստիճան հեռացրած է աշխատանքի այս մշտական, կենսական վարձատրութիւնը, որ ոչ միայն լաւ կամ վատ է լինում հացը, մաքուր կամ սեւացած՝ բարձի երեսները, լաւ կամ վատ լոսած՝ յատակը, որ ոչ միայն աշակերտուհին հոգում է կամ չէ հոգում այս մասին, այլ մինչև իսկ մի խցիկ, մի անկիւն չէ ունենում, որ կարողանայ իւր ուղածի պէս կարգի բերել կամ չբերել և չէ կարողանում իւր համար ժապաւեններից ու կտորտանքներից հագուստ կարել։ «Մակայն որ ընկածին չեն ծեծում», կասեն տասից իննը։ «Էլ ինչ խօսք կարող է լինել պանսիօնների մասին և այլն»։ Ո՛չ, ընկած չեն նոքա, այլ կանգնած, պինդ կանգնած դաստիարակութեան յենարանին։ Պանսիօնները բնաւ դիմադրիաներից ու համալսարաններից աւելի այլանա-

դակ չեն։ Բոլորն էլ մի և նոյն սկզբունքի վրայ են հիմնուած, այն է՝ մի մարդ կամ մարդկանց մի փոքրիկ խումբ իրաւունք ունի ուրիշ մարդկանցից այնպիսի մարդիկ պատրաստելու, որ իրենց ցանկալինէ։ Պանսիոններն ընկած չեն, նոքա գոյութիւն ունին և պէտք է հաղարնելով գոյութիւն ունենան, որովհետեւ կրթութեան վերաբերմամբ նոյն իրաւունքն ունին, ինչ որ դաստիարակիչ գիմնադիւաններն ու համալսարանները։ Տարբերութիւնն այն է միայն, որ, չգիտեմ ինչու, չենք ընդունում, որ ընտանիքն իրաւունք ունի դաստիարակելու այնպէս, ինչպէս որ իրեն հաճելի է. երեխային կտրում ենք անառակ մօրից և տեղաւորում մի ասպատանի մէջ, որտեղ նորան պիտի ուղղէ փշացած վարժուհին։

Ձեռք ընդունում, որ կրօնն իրաւունք ունի դաստիարակելու, գոռում գոչում ենք դպրոցների և վանական դպրոցների դէմ. ընդունում ենք, որ կառավարութիւնն էլ այս իրաւունքը չունի. դժգոհում ենք զինուորական վարժարաններից, իրաւաբանական դպրոցներից և այլն, սակայն չունինք այն ոյժը, որով կարողանայինք ժխտել այն ուսումնարանների օրինականութիւնը, որոնց մէջ նասաբակութիւնը, այսինքն ոչ թէ ժողովուրդը, այլ բարձր դասակարգը, իւր ուղածի պէս դաստիարակելու իրաւունք է վայելում. որոնցից են օրինակ օրիորդների պանսիոնները ու համալսարանները։ Համալսարանները — Այո, համալսարանները թոյլ եմ տալիս ինձ վերլուծել իմաստութեան այս տաճարն ևս. իմ տեսակէտով համալսարանը ոչ միայն քայլ անդամ առաջ չէ գնացել կանանց ուսումնարաններից, այլ և հէնց նա է չարիքի արմատը, այսինքն հասարակութեան բռնակալութիւնը, որի վրայ դեռ ևս ձեռք չեն բարձրացրել։

Ինչպէս որ պանսիոնը վճռել է, թէ չկայ փրկութիւն առանց դաշնամուր կոչուած նուագարանի և ֆրանսերէն լեզուի, ճիշտ այսպէս էլ մի իմաստուն կամ այսպիսի իմաստունների մի ընկերութիւն (թող այս ընկերութեան տակ հասկացուին եւրոպական այն գիտութեան ներկա-

յացուցիչները, որից իբր թէ մեր համալսարանների կազմակերպութիւնն ենք առել, յամենայն դէպս իմաստունների այս ընկերութիւնը շատ և շատ սակաւաթիւ կը լինի համեմատել սիրողների այն բազմութեան հետ, որի համար յետագայում կազմակերպուել է համալսարանը) հիմնել է համալսարանն՝ ուսումնասիրելու բացարձակապէս բոլոր դիտութիւնները նոցա բարձր, ամենաբարձր զարգացմամբ և, չմոռանանք, այսպիսի ուսումնական հաստատութիւն հիմնել է Մոսկուայում, Պետերբուրգում, Կազանում, Կիեւում, Դորպատում, Խարկովում, վաղը միւս օրը Սարատովում, Նիկալաեումն էլ կը հիմնէ, հէնց որ մի տեղ ցանկացան թէ չէ, տեղն ու տեղն իսկոյն գիտութիւններն իրենց բարձր զարգացմամբ ուսումնասիրելու հաստատութիւններ կը հիմնեն։ Կասկածում եմ, հէնց այս իմաստունները հնարած լինին այս հիմնարկութեան կազմակերպութիւնը։ Վարժուհու բանը դեռ հեշտ է. նորա համար կայ օրինակ, որ հէնց ինքն է։ Այստեղ էլ չափազանց բազմազան և բարդ են օրինակները։ Սակայն ենթադրենք, որ այս կազմակերպութիւնը հնարովի է. ենթադրենք, որ անհաւանական է, թէ այսպիսի հաստատութիւնների համար մարդիկ ունենք։ Քննենք այս հիմնարկութեան դործունէութիւնն ու հետևանքները։ Արդէն ասել եմ, որ անկարելի է ապացուցանել որ և է ծրագիր, ինչ ուսումնարանի էլ օւղում է լինի, մանաւանդ համալսարանինը, որ ուրիշ ոչ մի ուսումնարանի համար չէ պատրաստում, այլ պատրաստում է օւղակի կեանքի համար։ Ես միայն այն եմ կրկնում, որ ոչ մի կերպ հնարաւորութիւն չունինք ապացուցանելու ֆակուլտետների ստորաբաժանման անհրաժեշտութիւնը, մի բան, որին չեն կարող չհամաձայնել չը նախապաշարուած մարդիկ։

Ինչպէս դատարարակցութիւն, այնպէս էլ համալսարանը կրթութեան մասնակցելու թոյլտւութեան առաջին պայմանը նախկին միջավայրից կտրուելն են համարում։ Համալսարանն ընդհանուր կանոնով այն աշակերտներին է միայն ընդունում, որոնք ձեռք են բերել գիմնադրական

դասընթացքի եօթնամեայ փորձառութիւնը և ապրումն են մեծ քաղաքներում: Ազատ ունկնդիրների փոքրամասնութիւնն էլ անցնում է մի և նոյն գիմնադիւստան դասընթացքը, միայն ոչ թէ գիմնադիւստի օգնութեամբ, այլ տան դասընթացիչներէ:

Աշակերտը նախքան գիմնադիւս մտնելը, պէտք է անցնէ գաւառական և ժողովրդական դպրոցների դասընթացքը:

Հանգիստ թողնելով պատմական վկայութիւնները և այն բանի խորիմաստ համեմատութիւնները, թէ իրերն ինչ դրութեան մէջ են եւրոպական պետութիւնների մէջ, կը փորձեմ լոկ այն բանի մասին խօսել, թէ ինչ է կատարւում Ռուսաստանում մեր աչքի առաջ:

Յոյս ունիմ, բոլորը համաձայն են, որ մեր դաստիարակչական հաստատութիւնների նպատակը՝ կոչումը աւելի բոլոր դասակարգերի մէջ կրթութիւն տարածելն է և ոչ թէ կրթութիւն պահպանելը բացառապէս այն դասակարգի մէջ, որը ձեռք է բերել այս կրթութիւնը. այսինքն այնքան հոգ չենք տանում, որ այս կամ այն հարստի, իշխանի տղան կրթուի (սա իւր կրթութիւնը ձեռք կը բերէ եթէ ոչ ռուսաց, դոնէ եւրոպական ուսումնարաններում), որքան որ դռնապանի, երրորդ կարգի վաճառականի, մեշչանի, քահանայի, արքունական նախկին ճորտերի և ուրիշների տղաները. մի բան, որ շատ աւելի թանկ է մեզ համար: Գիւղացու մասին խօսք չեմ անում, այս արդէն բոլորովին անիրագործելի ցանկութիւն կը լինէր: Մի խօսքով համալսարանի նպատակն է կրթութիւն տարածել ամենամեծ թուով մարդկանց մէջ: Օրինակի համար առնենք քաղաքացի ստորին կարգի վաճառականի կամ սակաւահող ազնուականի որդուն. երեխային ամենից առաջ գրել կարգալ սովորեցնելու են տալիս: Ինչպէս յայտնի է, այս ուսումը թուրքական պաւստական անհասկանալի խօսքեր անգիր անելն է, որ երեք չորս տարի է տեւում: Այսպիսի ուսման միջոցով ձեռք բերած ծանօթութիւններն անգործագրելի են կեանքի մէջ. այստեղից

առաջացած բարոյական սովորութիւնն էլ այն է, որ մեծերին և ուսուցիչներին չեն յարգում, երբեմն գրքեր են գողանում և այլն, և որ գլխաւորն է, անգործ են դառնում ու ծուլանում:

Լ. Ն. Տալսոյ,

ժ. Ը

ԳՊՐՈՑԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷՋՆԵՐ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏԱԿԱՆ ԱԾՈՒՆԵՐ
(ՄԱՐԳԵՐ *)

Նոր ժամանակներս սկսում են դաստիարակչական միջոցների մէջ մեռեալ նիւթերի տպաւորման փոխարէն կենդանի դիտողութեանը խիստ կարեւոր նշանակութիւն վերագրել և դաստիարակչական առարկաների ընտրութեան ժամանակ նախամեծար են համարում այն ամենն, ինչ որ ծառայում է կենդանի դիտողութեան: Այս կըրթութեան մեթոդն ուսումնասիրելիս դպրոցական պարտէզը չէ կարելի չընդունել որպէս դաստիարակութեան մի օրգանական բաղկացուցիչ մաս: Սկանդինաւեան շատ դպրոցներում պարտիզի մշակութիւնը արդէն ընդունել են դաստիարակութեան որպէս մէկ էական մասը: Նոյնպէս Բրիսլաւեան ժողովրդական դպրոցներում արդէն մտցրել են գործնական պարտիզականութիւնը: Աւստրիական ժողովրդական դպրոցական կանոնագրութիւնը գըպրոցական պարտէզն արդէն բացատրում է որպէս մի անհրաժեշտ ուսուցման միջոց բոլոր ժողովրդական գըպրոցների համար**) և պարտաւորեցրել է համայնքներին

*) Schulgarten und Schülerbeete. Dr. Heinrich Pudor in Berlin. —Comenius—Blätter für Volkserziehung. 1904 Erstes Heft.

**) Գերմանիայում der Zentralausschuss zur Forderung der knabenarbeit նախագահութեամբ երեսփոխան von Schenckendorff-ի մեջն այլոց հետեւում է նոյն ձգտումներին: